

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ МАЛОЛІТНІХ ДІТЕЙ ТА КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯ НИМИ СВОЇХ ОБОВ'ЯЗКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Галуцько В. М., Шерстюк Г. М.

ВСТУП

У сучасних умовах глобальних криз та збройної агресії проти України, питання захисту прав дитини, зокрема малолітньої, набуває не лише юридичного, а й гуманітарного, соціального та етичного виміру. Малолітні діти найвразливіша частина цивільного населення, яка страждає внаслідок порушення територіальної цілісності держави, знищення інфраструктури, внутрішнього переміщення, втрати батьківського піклування, психологічної травматизації та загального відчуття небезпеки і тому держава та міжнародна спільнота зобов'язані забезпечити їм посилений правовий захист.

Правовий статус малолітньої дитини, відповідно до чинного законодавства України, є особливим, оскільки такою є особа, яка не досягла 14-річного віку, та через вікові обмеження не володіє повною цивільною дієздатністю. Правова незрілість зумовлює потребу в представництві інтересів дитини батьками, опікунами або іншими уповноваженими особами, водночас ця обставина не нівелює права дитини як повноцінного суб'єкта права, що має особисті немайнові права, гарантії безпеки, соціального забезпечення та доступу до освіти, охорони здоров'я тощо.

В умовах воєнного стану реалізація цих прав значною мірою ускладнюється або стає неможливою через руйнування систем охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, а також втрату батьківського захисту або зміну життєвих обставин і відповідно виникає потреба не лише у правовому осмисленні ситуації, а й нормативному врегулюванні особливого правового статусу малолітніх дітей, які постраждали від війни. Особливої уваги заслуговує необхідність створення нових механізмів державного та міжнародного захисту, з урахуванням вимог гуманітарного права, міжнародних конвенцій і актуального національного контексту.

Актуальність теми зумовлена практичною необхідністю уніфікації підходів до визначення правового статусу малолітньої дитини в умовах надзвичайної ситуації, потребою забезпечення безперервного доступу до базових соціальних і освітніх послуг, формування механізмів психологічної підтримки та правового представництва для дітей, які залишилися без належного догляду. Особливий акцент робиться на

важливості встановлення контролю за дотриманням малолітніми дітьми певних обов'язків, які, попри обмеження в дієздатності, мають важливу соціалізуючу та виховну функцію.

Метою дослідження є комплексний аналіз правового статусу малолітньої дитини в умовах воєнного стану, окреслення нормативно-правових прогалин, аналіз міжнародних і національних гарантій прав дитини, а також розробка практичних рекомендацій щодо формування та впровадження спеціального правового режиму для захисту малолітніх осіб у період надзвичайної небезпеки.

Об'єктом дослідження є система правовідносин, у межах яких реалізуються права та обов'язки малолітніх дітей в умовах війни, а предметом є особливості правового статусу дитини, механізми реалізації її прав, забезпечення захисту та контролю в надзвичайних умовах. Дана робота відрізняється науковою новизною, яка полягає в обґрунтуванні необхідності впровадження спеціального правового статусу для дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій, з урахуванням міжнародного досвіду, адаптованого до національного правового поля України.

1. Особливості правового статусу малолітньої дитини.

Сучасне розуміння правового статусу малолітньої дитини вимагає комплексного підходу, який враховує не лише загальні засади правового статусу особи, але й специфічні вікові, психофізіологічні та соціальні особливості розвитку дитини. Неможливо відокремлювати правовий статус малолітньої дитини від загального правового статусу особи, адже дитина, попри свій вік, є повноцінним суб'єктом права, який наділений певними правами, свободами та обов'язками.

Професор Н. М. Крестовська зазначає, що науковці розглядають правовий статус дитини з різних позицій¹. Одні трактують його через загальний правовий статус особи, вбачаючи в ньому відображення базових прав та свобод, закріплених у Конституції та міжнародних актах. Інші вважають, що правовий статус дитини є окремою, специфічною категорією, яка має власну структуру та наповнення. Третя група науковців вбачає правовий статус дитини як похідний від правового статусу людини і громадянина, однак із чітким урахуванням вікових обмежень та обсягу дієздатності.

Правовий статус малолітньої дитини, тобто дитини до досягнення 14 років згідно з цивільним законодавством України², має особливу

¹ Крестовська Н.М. Ювенальний правовий статус. Наукові праці Одеської національної юридичної академії/ 2009. Т. 8. С. 278–284. URL:<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5cde35a6-9407-4ccc-9d31-0d85038b81b3/content>

² Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

правову природу. Така дитина не має повної цивільної дієздатності, а тому не може самостійно здійснювати більшість юридично значущих дій. Її інтереси в правовідносинах представляють батьки, усиновлювачі або опікуни. Проте це не означає, що малолітня дитина позбавлена суб'єктності, оскільки вона має особисті немайнові права, зокрема право на ім'я, громадянство, сімейне виховання, освіту, охорону здоров'я, а також право на захист від насильства, експлуатації та дискримінації.

Особливу роль у визначенні правового статусу малолітньої дитини відіграють міжнародно-правові акти, насамперед Конвенція ООН про права дитини³, яка гарантує кожній дитині право на життя, розвиток, повагу до її гідності та думки. Законодавство України також поступово гармонізується з міжнародними стандартами, що дозволяє розширювати можливості реалізації прав дитини навіть у межах обмеженої дієздатності.

Таким чином, можемо визначити, що правовий статус малолітньої дитини є складною юридичною конструкцією, що базується на загальних принципах правового статусу особи, однак має свої особливості, обумовлені віком, рівнем зрілості, необхідністю представництва її інтересів та особливою вразливістю. Його формування й реалізація потребують державного захисту, сімейного піклування та ефективного механізму правозастосування⁴.

У контексті дослідження правового статусу малолітньої дитини, варто адаптувати класифікацію правового статусу особи, запропоновану дослідницею Н. М. Найман, з урахуванням вікових особливостей та обмеженої цивільної дієздатності цієї категорії осіб⁵. Загальний, тобто базовий, правовий статус малолітньої дитини формується на основі положень Конституції України⁶, Цивільного кодексу України⁷, Сімейного кодексу України⁸, Закону України «Про охорону дитинства»⁹ та міжнародно-правових актів, зокрема Конвенції ООН про права

³ Конвенція про права дитини Міжнародний документ від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

⁴ Ригіна О.М. «Правовий статус дитини», «права дитини», «потреби дитини», «інтереси дитини»: загальнотеоретична характеристика. Юридичний науковий електронний журнал. № 8.2021 С.28-30 URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/7.pdf

⁵ Найман Н.М. Сімейно-правовий статус дитини. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 6. С. 38–43. URL: file:///C:/Users/Letch/Downloads/Pgip_2016_6_9.pdf

⁶ Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁷ Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

⁸ Сімейний кодекс України. Закон України від 10.01.2002 № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

⁹ Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

дитини¹⁰. Цей статус охоплює фундаментальні права, які визнаються за кожною дитиною незалежно від її віку, зокрема право на життя, ім'я, громадянство, право на турботу й виховання в сім'ї, право на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, право бути вислуханою з питань, що стосуються її життя, відповідно до рівня її розвитку.

Спеціальний, тобто родовий, правовий статус малолітньої дитини визначає особливості становища дитини у зв'язку з її віком (до 14 років) та повною відсутністю цивільної дієздатності. Особливості цього статусу полягають у неможливості самостійно реалізовувати більшість прав, наприклад, укласти угоди, брати участь у цивільному обороті тощо, необхідність у представництві її інтересів законними представниками, якими є батьки, опікуни, органи опіки і піклування, особливому захисті від жорстокого поводження, експлуатації та порушення прав; пільговому ставленні до умов виховання, навчання та забезпечення розвитку. Індивідуальний правовий статус малолітньої дитини конкретизує її правове становище з урахуванням особистих обставин, зокрема наявність чи відсутність батьківського піклування, що стосується насамперед дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування тощо; стану здоров'я, наприклад діти з інвалідністю мають додаткові гарантії; сімейно-правового статусу, що стосується інтересів усиновленої дитини, дитини, що перебуває під опікою; місця проживання, яким може бути власна сім'я, заклад інституційного догляду тощо.

Таким чином, правовий статус малолітньої дитини не є статичним чи уніфікованим, оскільки він вибудовується як багаторівнева система, яка враховує як загальні конституційні норми, так і спеціальні законодавчі гарантії та індивідуальні особливості кожної дитини. Саме такий підхід дозволяє забезпечити максимально ефективний захист прав і законних інтересів малолітніх осіб¹¹.

Таким чином, у контексті правового аналізу правовий статус малолітньої дитини, тобто особи, яка не досягла 14-річного віку, можна розглядати крізь призму спеціального або родового та індивідуального статусу неповнолітньої особи. Таку позицію підтримує й доктор юридичних наук С. А. Саблук, який наголошує, що дитина як суб'єкт права займає особливе місце в системі правовідносин через свій вік,

¹⁰ Конвенція про права дитини Міжнародний документ від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

¹¹ Ольховик Л.А. Особливості немайнових прав дитини за цивільним законодавством України. Дисс.на на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків 2006 150 с. URL: [Users/Letch/Downloads/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA.doc.pdf](https://users.litchi.com/Downloads/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA.doc.pdf)

обмежену дієздатність і потребу в посиленому державному та сімейному захисті¹².

Відповідно до статті 1 Конвенції ООН про права дитини 1989 року¹³, дитиною визнається «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до цієї особи, повноліття не настає раніше». У цьому нормативному положенні закладено універсальний міжнародний підхід до визначення вікових меж дитинства, який є основою для національних законодавчих підходів, зокрема в Україні. Особливу увагу слід приділити тому, що малолітня особа, як частина загальної категорії «неповнолітніх», не має повного обсягу цивільної дієздатності, що не є результатом дискримінаційного підходу законодавця, а навпаки є правовим механізмом захисту малолітньої особи від можливої шкоди, пов'язаної з її ще недостатнім життєвим досвідом, обмеженими знаннями, психологічною та емоційною незрілістю.

До досягнення повноліття дитина поступово набуває правосуб'єктності, тобто її дієздатність розширюється залежно від віку. У випадку малолітніх дітей до 14 років, вони можуть здійснювати лише дрібні побутові правочини; отримувати аліменти, подарунки, соціальну допомогу; брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їх інтересів, через належних представників. Усі інші дії, зокрема укладання угод, участь у цивільному обороті, звернення до суду, здійснюються виключно через законних представників, а саме батьків, опікунів або органи опіки та піклування. Ця правова конструкція не лише обмежує, а й забезпечує реалізацію прав дитини шляхом належного представництва та контролю.

Слід також зазначити, що українське законодавство впроваджує додаткові гарантії для окремих категорій дітей, зокрема дітей-сиріт; дітей, позбавлених батьківського піклування; дітей з інвалідністю; дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій або надзвичайних ситуацій. Надання таким категоріям «додаткового» правового статусу є відповіддю на реалії сучасного українського суспільства та спрямоване на зміцнення механізмів захисту дитинства¹⁴.

Отже, правовий статус малолітньої дитини має складну структуру, поєднуючи елементи загального статусу особи, спеціального статусу неповнолітнього та індивідуального статусу з урахуванням віку,

¹² Саблук С.А. Окремі аспекти правового статусу дитини. Університетські наукові записки. 2005. № 3 (15). С. 143–147

¹³ Конвенція про права дитини Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

¹⁴ Синегубов О.В. Праовий статус дитини, як учасника особистих немайнових відносин. Форум права. №1. 2013 С. 900-907. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ef2d51b5-6c8e-4cef-a4ba-d733a2083988/content>

життєвих обставин і соціального становища. Такий підхід є не лише теоретично обґрунтованим, а й практично необхідним для реалізації принципу найкращих інтересів дитини в українському праві.

У контексті повномасштабної військової агресії проти України, запровадження воєнного стану та тривалих збройних конфліктів на сході держави постає нагальна потреба у формуванні цілісного науково-обґрунтованого підходу до визначення правового статусу малолітніх дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій. Така необхідність обумовлена тим, що в умовах порушення територіальної цілісності, руйнування інфраструктури, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб та втрати годувальників малолітні особи опиняються у надзвичайно вразливому становищі¹⁵.

З огляду на зазначене, доречно розглядати правовий статус малолітньої дитини в умовах воєнного стану як окрему спеціальну правову категорію, що вимагає нормативного закріплення на рівні законодавства України. Зокрема, науковець Д. А. Чижов, спираючись на позицію А. В. Пшеничної, пропонує виокремлювати спеціальні правові статуси таких категорій, зокрема дітей, переміщених із тимчасово окупованих територій; дітей, які проживають у регіонах, де державна влада тимчасово не здійснює своїх повноважень; дітей, батьки яких брали участь у бойових діях, у тому числі в межах АТО, ООС або в складі Сил оборони України; дітей, батьки яких загинули, зникли безвісти або були оголошені померлими внаслідок бойових дій¹⁶. На думку дослідника, така типологізація правового статусу є не лише виправданою, а й необхідною з точки зору забезпечення реалізації конституційного принципу найкращих інтересів дитини. Зокрема, малолітні діти, як особи, які не досягли чотирнадцятирічного віку, відповідно до чинного законодавства України, мають обмежену цивільну дієздатність та не здатні самостійно реалізовувати свої права й обов'язки без участі законних представників, що зумовлює потребу у посиленому нормативному й соціальному захисті, особливо в умовах системних порушень прав дитини, зумовлених війною.

Правовий статус малолітньої дитини в умовах воєнного стану має передбачати пріоритетне забезпечення їх соціальними гарантіями, такими як надання матеріальної допомоги, безоплатної медичної та психологічної реабілітації, підтримка у разі втрати годувальника;

¹⁵ Дришлюк О. Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на підставі психологічного насильства. Офіційний сай Вищої школи адвокатури. 23.02.2024р. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/status-ditini-i-aka-postrazdala-vnaslidok-vojnennix-dii-ta-zbroinix-konfliktiv-na-pidstavi-psixologicnogo-nasilstva>

¹⁶ Чижов Д.А. Соціально-правовий захист прав дітей в умовах проведення АТО в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 1. С. 96–101 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/19.pdf>

забезпечення безперешкодного доступу до освіти, зокрема дистанційної, адаптованої до умов тимчасового переміщення або перебування у зоні бойових дій; заходів щодо реалізації права на житло та захисту від жорстокого поводження; гарантіями з боку держави щодо недопущення дискримінації таких дітей за ознакою місця проживання, переміщення чи участі їхніх батьків у бойових діях.

Актуальним постає питання формалізації спеціального правового статусу малолітньої дитини в умовах воєнного стану на законодавчому рівні, що на наш погляд можливо шляхом внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» з одночасним розробленням окремого нормативного акту, що регулюватиме статус дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, з урахуванням положень міжнародного гуманітарного права щодо захисту дітей у період воєнних дій. Таким чином, ми справедливо можемо зауважити, що в умовах воєнного стану правовий статус малолітньої дитини в Україні потребує не лише уточнення й поглиблення наукової концепції, але й належного нормативного оформлення, що забезпечить ефективний механізм захисту прав та свобод дитини в умовах надзвичайної загрози¹⁷.

У контексті правового аналізу становища дитини в умовах збройного конфлікту особливої актуальності набуває розуміння того, що права дитини становлять фундаментальний елемент її правового статусу, а сам правовий статус малолітньої дитини є похідною, але специфічною формою реалізації загальнолюдських прав і свобод, адаптованих до вікових, психоемоційних та соціальних особливостей. Ця позиція особливо важлива в умовах воєнного стану, коли порушення базових прав дитини, зокрема права на життя, безпеку, освіту, охорону здоров'я, набуває масового і системного характеру. У таких умовах ключовим стає не лише визначення прав дитини як юридичних норм, а й перегляд і уточнення концепції правового статусу малолітньої особи як особливо вразливої категорії, що потребує посиленого правового захисту.

Як зазначає В. О. Джуган¹⁸, концепція прав людини є за своєю сутністю динамічною системою норм моралі та права, визначених і гарантованих державою, що здатна адаптуватися до суспільних змін. У випадку малолітніх дітей, які проживають в умовах збройного конфлікту, ця концепція має отримати практичне наповнення у вигляді спеціального правового статусу, що передбачає не лише формальне визнання прав, а й створення ефективних механізмів їх захисту, забезпечення та відновлення.

¹⁷ Сірант М.М. Захист прав дитини в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. №2/2024. С. 694-696. URL: http://lsej.org.ua/2_2024/174.pdf

¹⁸ Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 63–67

У сучасних українських реаліях воєнного стану формування правового статусу малолітньої дитини має базуватися на принципах гуманності та пріоритету найкращих інтересів дитини, невід'ємності прав дитини як частини прав людини, з урахуванням особливостей віку та ступеня розвитку, динамічності правового статусу, що дозволяє адаптувати його до умов надзвичайної ситуації. Отже, правовий статус малолітньої дитини в умовах воєнного стану повинен включати права загального характеру, що відповідають міжнародним актам і Конституції України; забезпечують спеціальні гарантії, спрямовані на забезпечення виживання, розвитку, освіти та захисту від травматичного досвіду; включають правові механізми компенсації порушених прав, включаючи доступ до правосуддя, медичної та психологічної допомоги, соціальної підтримки.

Таким чином, концепція правового статусу малолітньої дитини в умовах воєнного стану є логічним розвитком загальної концепції прав людини і вимагає свого поглиблення як у теоретико-правовому, так і в нормативно-практичному аспекті. Вона має враховувати динаміку сучасного конфлікту, масштаб загроз та зобов'язання держави щодо захисту найбільш вразливих категорій населення, зокрема дітей¹⁹.

Відповідно до статті 1 Конвенції ООН про права дитини 1989 року, «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо відповідно до закону, що застосовується до неї, повноліття не настає раніше»²⁰. Це визначення закріплює фундаментальний принцип, згідно з яким дитина визнається повноцінним суб'єктом прав людини і відповідно, як людська істота, дитина має право на всі основоположні права і свободи, гарантовані міжнародним та національним правом, за винятком тих, які об'єктивно не можуть бути реалізовані через вік чи рівень зрілості, наприклад, активне чи пасивне виборче право, участь у певних видах трудової діяльності тощо.

Однак, що особливо важливо для теми даного дослідження, малолітній дитині, тобто особі до досягнення 14 років, належить не тільки загальний обсяг прав людини, а й додаткові, спеціально визначені права, які зумовлені її віком, фізичним і психологічним розвитком, а також соціальним становищем. У мирний час ці додаткові права реалізуються через доступ до безоплатної освіти, охорони здоров'я, культурного розвитку тощо, проте в умовах воєнного стану, коли порушуються базові умови безпеки й добробуту, зміст і обсяг правового статусу малолітньої дитини набувають кризового характеру, що потребує адекватної нормативної реакції. Зокрема, у воєнний період малолітні діти, як найбільш вразлива частина цивільного населення,

¹⁹ Іванюк В. Д. Правове регулювання прав дітей в умовах війни. С. 66–68. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/888/874>

²⁰ Конвенція про права дитини Міжнародний документ від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

повинні бути наділені посиленими юридичними гарантіями, які б включали право на негайну евакуацію із зон бойових дій; право на державну та міжнародну гуманітарну допомогу; право на спеціальні умови проживання, харчування, медичної допомоги та психологічної підтримки; право на безпеку та захист від залучення до воєнних дій чи використання у збройних конфліктах; право на пріоритетне відновлення втрачених документів, житла, доступу до освіти тощо²¹.

Таким чином, у межах міжнародного і національного правового поля правовий статус малолітньої дитини в умовах воєнного стану є розширеним і спеціальним, адже він не лише закріплює права, а й зобов'язує державу до активних дій щодо захисту, відновлення та компенсації порушених прав. Це повністю відповідає міжнародним стандартам, зокрема положенням Конвенції ООН про права дитини²², а також принципам гуманітарного права, які надають особливий захист дітям під час збройних конфліктів.

Отже, навіть попри відсутність деяких політичних чи цивільних прав, малолітня дитина в умовах війни повинна сприйматися не як пасивний об'єкт допомоги, а як повноцінний суб'єкт правового захисту, правовий статус якого має бути предметом окремого законодавчого врегулювання та цільової політики держави.

2. Специфіка реалізації прав малолітніх дітей та в умовах військової агресії

В умовах військової агресії проти України особливого значення набуває проблема реалізації прав малолітніх дітей як найбільш соціально вразливої категорії населення. Правова природа малолітньої дитини передбачає обмежену цивільну дієздатність, що унеможливорює самостійну реалізацію більшості прав. У мирний час це компенсується участю законних представників, системою освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, проте під час збройного конфлікту ці механізми або частково втрачають ефективність, або повністю зникають через руйнування інституцій, інфраструктури, вимушене переміщення або загибель батьків.

Законодавство України, спираючись на міжнародні стандарти у сфері захисту прав дитини, закріплює широкий спектр основоположних прав малолітньої дитини, які становлять основу її правового статусу. Ці права зберігають свою юридичну силу навіть в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема воєнного стану, хоча їхня реалізація вимагає додаткових гарантій і правозастосовних механізмів.

²¹ Ярмол Л., Карпюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36). С. 96–105.

²² Конвенція про права дитини Міжнародний документ від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

До ключових прав малолітніх дітей, гарантованих українським законодавством, належать право на життя та здоров'я, що є пріоритетним правом кожної дитини, особливо актуальним в умовах воєнного конфлікту, коли зростає загроза фізичному існуванню та порушується доступ до медичної допомоги, право на ім'я, прізвище, по батькові та громадянство, що є основними засадами правової ідентифікації особи, що мають забезпечуватися навіть у разі втрати документів через бойові дії, право на сім'ю, батьківську опіку та турботу, що є важливим, оскільки реалізація якого в умовах війни часто ускладнюється, особливо у випадках загибелі батьків або їхнього зникнення, право на повагу до людської гідності, що включає заборону принижуючого поводження, психологічного тиску чи насильства, що є надзвичайно важливим у період масових переміщень і стресу, право на вільне висловлення думки, оскільки воно визнається навіть за малолітньою дитиною з урахуванням рівня її розвитку, зокрема у справах, які безпосередньо стосуються її інтересів, право на освіту, яке гарантує доступ до навчання, зокрема дистанційного або у спрощеній формі для внутрішньо переміщених дітей, право на охорону здоров'я та медичну допомогу, що охоплює як фізичне, так і психічне здоров'я, включаючи право на психологічну реабілітацію внаслідок травмуючих подій, право на відпочинок і дозвілля, яке передбачає створення умов для нормального розвитку та відновлення, що стає складнішим у прифронтових регіонах чи місцях евакуації, право власності на доходи від діяльності, що передбачає визнання за малолітніми дітьми права на доходи, отримані в межах дозволених правочинів, хоча вони й обмежені в дієздатності, право на майно, отримане у спадщину чи як подарунок, яке реалізується через законних представників і потребує особливої уваги держави в умовах втрати батьків, право на особливий захист від експлуатації, насильства, жорстокого поводження, яке включає захист від економічної, сексуальної, фізичної та психологічної експлуатації, що значно актуалізується в умовах дестабілізації державного контролю²³.

У разі втрати батьківського піклування держава зобов'язана взяти на себе обов'язки із забезпечення догляду, виховання, захисту прав дитини, включно з тимчасовим чи постійним влаштуванням у сімейні або інституційні форми опіки. Таким чином, навіть в умовах воєнного стану правовий статус малолітньої дитини повинен залишатися не лише декларативною правовою конструкцією, а й реально діючою системою захисту, у межах якої кожне з вищезазначених прав забезпечується

²³ Коваль І. Захист прав і законних інтересів дітей під час війни в Україні. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки" № 2 (38), 2023 С. 66-71 URL:<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/31656/12.pdf>

ефективними адміністративними, соціальними та юридичними інструментами²⁴.

Можемо виділити певну специфіку реалізації прав малолітніх дітей в умовах воєнного стану. Так, однією з ключових проблем, що ускладнює реалізацію прав малолітніх дітей у період збройного конфлікту, є фізична недоступність базових механізмів забезпечення прав, що у мирний час функціонують через державні, комунальні або приватні інституції. В умовах воєнного стану ці структури зазнають серйозного функціонального ураження через обстріли, окупацію територій, евакуацію населення або руйнування інфраструктури. Насамперед це стосується права на освіту, оскільки значна частина шкіл, дитячих садків і освітніх центрів припинила роботу у зв'язку із небезпекою для життя; була зруйнована внаслідок бойових дій; або використовуються як укриття, пункти тимчасового проживання або навіть військові об'єкти²⁵.

Внаслідок цього малолітні діти не мають фізичного доступу до навчального середовища, що не лише унеможливорює реалізацію права на освіту в його класичному розумінні, а й негативно впливає на психоемоційний розвиток дитини, її соціалізацію та подальші можливості. Подібна ситуація спостерігається і у сфері охорони здоров'я тому, що значна кількість медичних закладів на тимчасово окупованих або прифронтових територіях не функціонують або обслуговують лише критичні випадки, не мають ресурсів для планового медичного огляду, профілактики, вакцинації чи лікування хронічних захворювань у дітей, та не можуть забезпечити доступ до психологічної допомоги, яка є життєво необхідною для дітей, що пережили втрати, евакуацію, обстріли чи бомбардування²⁶.

²⁴ Іванюк В. Д., Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану, Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету: 2024: Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід (19-20 квітня 2024 року) С.66-68 URL:<http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/888/874>

²⁵ Толста А.В. Використання європейських методик у територіальному плануванні міст. Матеріали XVII Всеукраїнської науково-технічної конференції здобувачів вищої освіти (89-ї науково-технічної конференції ХНУМГ ім. О. М. Бекетова) «Сталій розвиток міст: поствоєнний період»: в 5-и ч. / Ч. 3. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. 449 с. С.49-51 URL:https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2_024/Staliy%20rozvytok_2024/C.3_Budiveln%20ta%20civiln%20inzeneria-2024%20r_compressed.pdf

²⁶ Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі / навчально-методичний посібник /авт.: Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін – Київ.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с. С. 15 URL:https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729481/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0

Заклади ж соціального обслуговування, такі як дитячі будинки, реабілітаційні центри, центри соціальної підтримки, в багатьох регіонах перестали діяти або були евакуйовані у надзвичайному порядку, що унеможлиблює регулярний догляд, консультування, надання допомоги та захисту дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах. Отже, ми спостерігаємо, що фізична недоступність інфраструктури реалізації прав малолітніх дітей в умовах воєнного стану призводить до фактичного призупинення дії певних гарантованих Конституцією України²⁷ та законами України прав, невиконання зобов'язань держави за міжнародними договорами, зокрема Конвенцією ООН про права дитини²⁸, поглиблення соціальної нерівності та зростання дитячої бідності, бездоглядності, загроз насильства. І відповідно в таких умовах надзвичайно важливим буде швидке реагування з боку держави шляхом створення мобільних сервісів освіти та медицини, цифровізація освітніх та соціальних послуг, адаптованих до потреб малолітніх, інтеграція зусиль міжнародних організацій, зокрема ЮНІСЕФ, у координації гуманітарної допомоги тощо.

Отже, реалізація прав малолітніх дітей в умовах воєнного стану потребує не лише нормативного захисту, а й інфраструктурного відновлення механізмів реалізації прав, які мають бути доступними незалежно від безпекової ситуації. Воєнна агресія, збройні дії, евакуація, втрата домівки, загибель близьких за своєю сутністю створює екстремальні життєві обставини, до яких малолітня дитина не здатна адаптуватися без серйозної психоемоційної шкоди і відповідно, психологічна травматизація стає одним із найбільш критичних чинників, що перешкоджає повноцінній реалізації прав малолітніх осіб у період воєнного стану.

Малолітні діти в силу вікових особливостей не мають сформованої критичної оцінки ситуації, не здатні усвідомлювати зміст своїх прав чи механізмів їх реалізації, не володіють емоційними ресурсами для подолання стресу, пов'язаного з війною, не можуть самостійно звертатися до органів державної влади чи правозахисних інституцій за допомогою²⁹.

%BC%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96.pdf

²⁷ Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²⁸ Конвенція про права дитини Міжнародний документ від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

²⁹ Психологія стресу та стресових розладів : навч. посіб.. Уклад. О. Ю. Овчаренко. Київ. : Університет «Україна», 2023. 266 с. С.214. URL:https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/psihologija_stresy_2023_compressed.pdf

Це призводить до втрати правового орієнтиру, коли дитина не лише не знає про свої права, але й не відчуває себе суб'єктом права, особливо у відсутності дорослих, які могли б представляти її інтереси. У такому випадку традиційні юридичні механізми, наприклад звернення до органів опіки, подача заяв, участь у судових процесах, стають недієвими без сторонньої допомоги. Так, в умовах збройного конфлікту малолітня дитина особливо потребує стабільного емоційного середовища, яке може забезпечити лише фахова психологічна підтримка, наявності дорослого захисника, як у буквальному сенсі, наприклад, опікуна, волонтера, соціального працівника тощо, так і в правовому, зокрема, адвоката, представника у справах захисту прав дитини та інших, простих і зрозумілих форм комунікації з державними та міжнародними структурами.

Ці обставини вимагають посилення ролі держави, міжнародних організацій, наприклад, ЮНІСЕФ, UNHCR, ООН-Жінки, а також волонтерських та благодійних ініціатив у сфері психологічної реабілітації дітей, які постраждали від воєнних дій, інформування дітей та їхніх опікунів про права дитини, забезпечення юридичного супроводу малолітніх осіб у кризових ситуаціях, створення мережі довіри через функціонування гарячих ліній, центрів підтримки, консультаційних платформ. Таким чином, реалізація прав малолітньої дитини в умовах воєнного стану неможлива без комплексного підходу, який враховує не лише юридичні та соціальні аспекти, але й глибину психологічної травми. Це передбачає не лише формальний захист прав, а й їх практичну досяжність, що можлива тільки за умови створення безпечного, чутливого до потреб дитини середовища.

Однією з визначальних характеристик правового статусу малолітньої дитини є її повна правова залежність від дорослих осіб, зокрема батьків, усиновлювачів, опікунів або піклувальників. Ця залежність обумовлена відсутністю у малолітніх осіб цивільної дієздатності, що позбавляє їх можливості самостійно реалізовувати більшість прав, укладати правочини чи захищати свої інтереси у правовому полі.

В умовах воєнного стану, коли велика кількість дітей втратили батьків унаслідок загибелі, зникнення або мобілізації, були евакуйовані без законних представників, перебувають під опікою осіб, які самі зазнали травм, втрат або перебувають у психологічному шоковому стані, ця правова залежність набуває кризового характеру. У таких ситуаціях реалізація прав дитини, навіть найелементарніших, зокрема прав на житло, харчування, медичну допомогу, безпеку та інші, стає неможливою без втручання та підтримки держави. Саме тому в період воєнного стану критично важливим стане оперативне втручання органів опіки та піклування, належна організація роботи центрів соціального захисту дітей та служб у справах дітей, створення тимчасових притулків,

кризових центрів, центрів тимчасового розміщення неповнолітніх, участь міжнародних гуманітарних організацій у забезпеченні захисту прав дітей, які залишилися без піклування³⁰.

Особливої уваги потребує категорія дітей, які формально мають опікунів, але ті з об'єктивних причин таких, як стан здоров'я, травматизація, евакуація, втрата документів, відсутність правової підтримки, не здатні належним чином реалізовувати функції представництва інтересів дитини. В таких випадках постає необхідність у спрощеному механізмі встановлення тимчасової опіки, введенні державного автоматичного нагляду за дітьми, які опинилися у зоні ризику, пріоритетному забезпеченні таких дітей житлом, реєстрацією, соціальними виплатами та медичним обслуговуванням. Таким чином, правова залежність малолітньої дитини від дорослих, яка є закономірною в мирний час, в умовах війни перетворюється на потенційну загрозу порушення всіх ключових прав дитини, якщо не буде забезпечена активна, цілеспрямована й системна участь держави та уповноважених інституцій³¹.

У період воєнного стану реалізація прав малолітніх дітей набуває надзвичайного значення та вимагає не лише збереження чинних правових стандартів, а й впровадження спеціального правового статусу, який забезпечував би їх комплексну підтримку і захист в умовах надзвичайної небезпеки. Малолітні особи, які зазнали впливу збройного конфлікту, повинні бути охоплені системою особливих правових гарантій, спрямованих на компенсацію втрачених можливостей і мінімізацію шкоди.

З огляду на це, спеціальний правовий статус малолітньої дитини в умовах воєнного стану має включати пільговий доступ до соціальних послуг, зокрема першочергове надання допомоги у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення та адаптаційної підтримки, психологічну реабілітацію, яка передбачає надання фахової допомоги дітям, що пережили психоемоційну травму, пов'язану з втратою рідних, евакуацією, перебуванням у зоні бойових дій, забезпечення житлом,

³⁰ Захист прав дітей в умовах воєнного стану : зб. нормат.-прав. актів / уклад.: д.ю.н., проф., Засл. юрист України Л. Р. Наливайко; д.ю.н., проф. І. О. Грицай; к.ю.н., доц. Ц. В. Оганісян. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 452 с. С.434 URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15999/1/%D0%9D%D0%9F%D0%90%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA_10.04.25%20%28%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%29.pdf

³¹ Борисова Л.А., Мамотенко А.В. Оцінка рівня тривожності та депресивного стану як психофізіологічний аспект зоров'язбереження у дітей. The XIV International Scientific and Practical Conference «Prospects for the development of science and the environment», April 10 – 12, Helsinki, Finland. 415 p.C.41-46. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/04/Prospects-for-the-development-of-science-and-the-environment.pdf>

включаючи тимчасове чи постійне розміщення дітей, які втратили домівку або залишилися без піклування, особливі гарантії захисту від насильства, експлуатації та вербування до незаконних збройних формувань, що є критично важливим у контексті збройного конфлікту.

Міжнародно-правові зобов'язання України щодо захисту малолітніх у період війни також відіграють важливу роль у забезпеченні прав малолітніх дітей в умовах воєнного стану. Так, у міжнародному праві захист дітей в умовах воєнного конфлікту є однією з найпріоритетніших сфер гуманітарного регулювання. Зокрема, Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи³² визначають дітей як особливо захищену категорію осіб, яким гарантується гуманітарна допомога, евакуація з небезпечних територій, заборона на участь у бойових діях, Конвенція ООН про права дитини 1989 року³³ вимагає від держав-учасниць забезпечення максимального захисту прав дитини навіть у період збройного конфлікту, факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах³⁴ встановлює заборону на використання осіб, які не досягли 18-річного віку, у воєнних операціях, вербування до збройних сил та участь у бойових діях.

Отже, враховуючи ці міжнародні стандарти, держава Україна зобов'язана не лише формально визнавати відповідні права, але й створити ефективні внутрішні механізми для їхньої реалізації в умовах надзвичайного стану. Зокрема, це передбачає перегляд чинного національного законодавства з метою інтеграції положень міжнародного гуманітарного права, запровадження спеціальних програм захисту дітей, постраждалих внаслідок бойових дій, координацію дій органів влади з міжнародними та громадськими організаціями щодо надання правової, гуманітарної та психологічної допомоги.

Таким чином, реалізація прав малолітніх дітей в умовах воєнного стану є багатовимірною проблемою, яка потребує комплексного, міждисциплінарного та міжінституційного підходу, а забезпечення прав дитини в умовах війни має ґрунтуватися на поєднанні національних обов'язків і міжнародних стандартів, спрямованих на досягнення основної мети щодо реалізацію найкращих інтересів дитини навіть в умовах збройного конфлікту.

³² Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text)

³³ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, (Протокол I) від 8 червня 1977 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199

³⁴ Конвенція про права дитини Міжнародний документ від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

3. Специфіка контролю за дотриманням малолітніми дітьми своїх обов'язків в надзвичайних умовах

У межах правового статусу малолітньої дитини важливою складовою є не лише обсяг її прав, але й наявність виховних та соціально значущих обов'язків, які відіграють важливу роль у процесі становлення відповідальної особистості, інтегрованої в суспільне життя. Незважаючи на обмежену цивільну дієздатність малолітніх осіб, державна система освіти, соціального захисту та виховання формує у них розуміння обов'язків через щоденну практику як у навчальних закладах, так і в побутовому середовищі. Особливого значення ці обов'язки набувають у надзвичайних умовах, зокрема в період воєнного стану, коли моральна стійкість, дисциплінованість і соціальна згуртованість стають важливими для забезпечення загального порядку і безпеки³⁵.

До основних обов'язків малолітніх дітей, які мають бути предметом контролю з боку батьків, опікунів, педагогів, соціальних працівників у надзвичайних умовах, належить, по-перше, обов'язок здобувати освіту, що є одним з базових елементів виховної та правової складової статусу малолітньої дитини, оскільки у мирний час ця норма сприймається як загальновизнаний стандарт, закріплений у національному законодавстві та міжнародних актах, зокрема в статтях 28-29 Конвенції ООН про права дитини³⁶, проте в умовах воєнного стану, коли освітній процес перебуває під постійною загрозою переривання або повної зупинки, реалізація цього обов'язку набуває особливої складності, але й водночас особливої уваги.

Так, малолітні діти зобов'язані брати участь у навчальному процесі, регулярно відвідувати заклад освіти, виконувати навчальні завдання, дотримуватись встановлених правил поведінки, однак в умовах збройного конфлікту фізичне відвідування навчального закладу часто стає неможливим або небезпечним³⁷. Це обумовлюється активними бойовими діями, зруйнованою інфраструктурою, переміщенням сімей у безпечніші регіони, перетворенням шкіл на укриття чи гуманітарні центри, відсутністю належного транспортного або цифрового забезпечення. У цих умовах формально обов'язок здобувати освіту не втрачає своєї сили, однак його виконання адаптується до реалій

³⁵ Ортинська Н.В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спец.12:00/01 Львів– 2017. 524 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1717/dysertaciynarobotanazdobuttyanaukovogostupenyadoktorayurydychnyhnaukortynskoyinv.pdf>

³⁶ Конвенція про права дитини Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

³⁷ Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. Офіційний веб-сайт Музею воєнного дитинства.2025 р. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

воєнного часу. Зокрема, освітній процес реалізується через дистанційні форми навчання, які стали основною формою освітньої взаємодії під час воєнного стану, особливо для дітей внутрішньо переміщених осіб, спеціально облаштовані освітні осередки такі як, мобільні класи, онлайн-платформи, освітні центри при притулках чи центрах допомоги, індивідуальну форму навчання за місцем тимчасового проживання або у закладах соціального захисту. Незважаючи на складність обставин, обов'язок здобувати освіту продовжує виконувати виховну, дисциплінарну і соціалізуючу функцію, оскільки він спрямований не лише на здобуття знань, а й на збереження відчуття нормальності, стабільності та майбутнього, що особливо важливо в умовах дезорієнтації, втрат і загроз. З боку держави контроль за реалізацією цього обов'язку має передбачати індивідуальний підхід до кожної дитини залежно від обставин її перебування, створення інклюзивного освітнього середовища, з урахуванням психоемоційного стану дитини, забезпечення технічними засобами та доступом до Інтернету, що є умовою для дистанційного навчання, психолого-педагогічний супровід навчального процесу, особливо у випадках втрати мотивації або ознак депресії³⁸.

Таким чином, обов'язок здобувати освіту в умовах воєнного стану не лише зберігає свою правову силу, а й трансформується у засіб відновлення нормального ритму життя, збереження ментального здоров'я та перспектив розвитку для малолітньої дитини, а його реалізація повинна залишатися одним із пріоритетів державної політики навіть у період кризи.

По-друге, важливою складовою соціального та правового виховання малолітніх дітей є дотримання правил внутрішнього розпорядку навчального закладу, що є не лише елементом освітньої дисципліни, а й гарантією безпеки, організованості та взаємної поваги у дитячому колективі³⁹. У період воєнного стану цей обов'язок не втрачає своєї актуальності, а навпаки набуває підвищеної значущості, оскільки дотримання чітких правил стає необхідною умовою для збереження порядку, життєздатності освітнього процесу та психологічної стабільності малолітніх осіб. Малолітні учні, перебуваючи у межах закладу освіти, незалежно від його типу стаціонарного, дистанційного,

³⁸ Лебідь О.В. Роль дослідження зовнішнього середовища загальноосвітнього навчального закладу в системі стратегічного управління вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. серія «педагогіка і психологія». педагогічні науки. 2016. № 2 (12).С.384– 390 URL:https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/Full_issues/Issues/2_12_2016.pdf

³⁹ Прібиткова Н.О. Правова та педагогічна культура, її вплив на виховання дитини.с. 1-5 URL:<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac2be47a-8670-4f90-adb1-5a6983a7e7c5/content?trackerId=a7ace259e5d07845>

мобільного чи тимчасового, зобов'язані дотримуватися режиму роботи навчального закладу, саме часу початку та завершення занять, перерв, переміщень тощо, поважати правила поведінки у класі, під час занять, під час евакуації або перебування в укритті, виконувати вимоги педагогів і персоналу закладу освіти, особливо в частині дотримання інструкцій з безпеки, наприклад, під час повітряної тривоги, дотримуватись норм спілкування з однолітками, утримуючись від агресії, булінгу, провокацій чи іншої поведінки, що може дестабілізувати середовище, поважати інституційну структуру закладу, включаючи правила внутрішнього розпорядку, статутні вимоги, етичні стандарти.⁴⁰

В умовах збройного конфлікту, коли більшість навчальних закладів функціонують у модифікованому або дистанційному форматі, зростає важливість самодисципліни та мотивації дітей, контролю з боку дорослих осіб, зокрема батьків, вчителів, соціальних працівників, психологічної підтримки, яка допомагає дитині зберігати здатність до зосередження, внутрішньої організації та адаптації до нових умов навчання.

Таким чином, дотримання малолітніми учнями правил внутрішнього розпорядку навчального закладу є не лише адміністративною нормою, а важливим елементом правового виховання, соціальної безпеки та моральної стійкості в умовах нестабільного, воєнного середовища. Забезпечення цього обов'язку потребує чіткої координації з боку освітніх установ, державних структур і батьківського середовища.

Також, доцільно зауважити, що у системі обов'язків малолітніх дітей, особливо в умовах надзвичайної ситуації, що спричинена збройним конфліктом, дотримання правил особистої та колективної безпеки є не лише морально-етичною нормою, а й практичним інструментом збереження життя і здоров'я як самих дітей, так і їхнього оточення. Цей обов'язок набуває особливої актуальності в період воєнного стану, коли ситуації підвищеної небезпеки, така як обстріли, вибухи, евакуації, стають частиною повсякденного життя⁴¹. У таких обставинах малолітні особи повинні неухильно виконувати інструкції дорослих, педагогів, рятувальників, військових, медиків, соціальних працівників, зокрема під

⁴⁰ Особливості роботи шкіл під час війни – відповіді на запитання від освітнього омбудсмена. Нова українська школа.20.04.2022 р. URL: <https://nus.org.ua/2022/04/20/osoblyvosti-roboty-shkil-pid-chas-vijny-vidpovidi-na-zapytannya-vid-osvitnogo-ombudsmena/>

⁴¹ Брик Р. С. Організація безпечного освітнього середовища в умовах сьогодення: концептуальні та нормативно-правові аспекти. Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 07 березня 2025 р. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. 566 с. С.27-32 URL:https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51514/1/Kozyr_MV_tezy_BOS_FPO_2025.pdf

час повітряних тривог, евакуацій із навчальних закладів чи місць тимчасового перебування, перебування у захисних укриттях або бомбосховищах, пересування територіями з підвищеним рівнем небезпеки, утримуватись від дій, які можуть створювати загрозу для себе чи інших, наприклад ігор з підозрілими предметами, порушення правил користування засобами комунікації, світломаскування тощо, дотримуватись основ поведінки під час надзвичайної ситуації, які повинні бути сформовані ще у початковій ланці освіти через навчальні тренування, практичні заняття, ігрові моделі реагування на небезпеку⁴².

Особливої уваги потребує психологічний аспект цього обов'язку, оскільки дитина не завжди усвідомлює ризик, особливо у віці до 10 років, тому важливою є наявність авторитетних дорослих, які не лише формально контролюють дотримання інструкцій, але й вміють переконати дитину через спокійне, послідовне пояснення і демонстрацію безпечної поведінки. Таким чином, дотримання правил особистої та колективної безпеки є обов'язком, який в умовах воєнного стану потребує постійного оновлення знань дитини щодо безпечної поведінки, активної участі дорослих у виховному процесі, розробки спеціальних інформаційно-освітніх програм, орієнтованих на вік і психоемоційний стан малолітніх осіб. Цей обов'язок, хоча й не передбачає юридичної відповідальності в разі порушення, є важливою частиною правового виховання дитини як члена суспільства, що перебуває в умовах загрозливого середовища.

Крім вищезазначеного, слід зауважити, що у системі моральних, соціальних та правових орієнтирів, які формують правову поведінку дитини, особливе місце посідає обов'язок утримуватися від участі у протиправних діях. Цей обов'язок має особливу значущість у контексті правового статусу малолітньої дитини, яка не досягла віку кримінальної чи адміністративної відповідальності, однак уже є учасником суспільного життя, зобов'язаним дотримуватися основних правил співіснування в соціумі.⁴³ У мирний час цей обов'язок реалізується через виховні заходи в освітніх закладах, нагляд з боку батьків чи опікунів, профілактичні програми з правової освіти, соціальну роботу із залученням психологів і педагогів. Проте в умовах воєнного стану, коли діти можуть опинитися у середовищі підвищеної агресії, без належного

⁴² Ковальчук Б. І., Дудка У. Т. Освітній простір в умовах війни. збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 07 березня 2025 р. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. 566 с. С.61-64 URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51514/1/Kozyr_MV_tезy_BOS_FPO_2025.pdf

⁴³ Сиротенко С. Є. Моральні категорії як основа здійснення правосудного судочинства. Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 30 трав. 2019 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2019. 200 с. С.77-80 URL:https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16790/1/SB_30-05-2019.pdf

нагляду з боку дорослих, під впливом травматичного досвіду або в середовищі з розмитими моральними межами, ризик їхньої втягнутості у протиправну діяльність значно зростає.

Навіть за відсутності юридичної відповідальності за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень у віці до 14 років, малолітні особи мають усвідомлювати неприпустимість таких дій, як крадіжки, грабежі, пошкодження чужого майна, вандалізм і насильницькі дії проти інших осіб чи тварин, участь у погромах, безпорядках, хуліганстві, втягнення у діяльність незаконних збройних формувань, використання як кур'єрів, інформаторів тощо.

Цей обов'язок, перш за все, має виховну функцію та реалізується через послідовну правову соціалізацію, моделювання ситуацій правильної поведінки в критичних обставинах, індивідуальну роботу з дітьми, які вже проявили схильність до девіантної поведінки, активну взаємодію між школами, службами у справах дітей, поліцією та волонтерськими структурами. Ключовим у цьому процесі є формування усвідомленого ставлення дитини до правопорушення як до недопустимого явища, навіть за відсутності прямої санкції. Це важливо не лише з погляду правового регулювання, а й для збереження морального і психологічного здоров'я дитини в умовах стресу й соціальної нестабільності⁴⁴. Таким чином, обов'язок малолітньої дитини не брати участі у протиправних діях є елементом її виховного правового статусу, що виконує превентивну, стабілізаційну й адаптаційну функцію в надзвичайних умовах воєнного часу.

Також, виховання правосвідомої поведінки малолітніх дітей у сфері дотримання громадського порядку є важливим аспектом реалізації їх правового статусу. У мирний час цей обов'язок сприймається як природний елемент соціалізації, однак в умовах воєнного стану, коли порушено звичні соціальні зв'язки, зруйновано інфраструктуру та підвищено емоційне напруження, необхідність дотримання громадського порядку дітьми набуває особливої ваги. Малолітні особи мають розуміти, що їхня поведінка впливає не лише на них самих, а й на оточення, особливо у ситуаціях колективного перебування, наприклад у навчальних закладах, укриттях, тимчасових притулках чи пунктах евакуації. У зв'язку з цим, їх обов'язок дотримуватись громадського

⁴⁴ Бартків Т., Комарніцька Л.М., Роль сімейного виховання у формуванні та розвитку особистості підлітка. Освітня діяльність працівників соціально-психологічної сфери: виклики сьогодення та реалії: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Кам'янець-Подільський, 01 лютого 2022 р.). Кам'янець-Подільський : НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут». 2022.240 с. С.8-9 URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/2991/1/2022%20%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_26.05.2022.pdf

порядку охоплює повагу до права інших на спокій, навчання, відпочинок і безпеку у межах шкільного, сімейного та громадського середовища, утримання від агресивної поведінки, зокрема словесних образ, фізичного насильства, маніпуляцій чи психологічного тиску на однолітків, недопущення булінгу (цькування) як прямого, так і прихованого, яке може мати серйозні психоемоційні наслідки для інших дітей, гуманне ставлення до тварин і довілля як прояв загального морального виховання та емпатії, що формуються з раннього віку, дотримання правил поведінки у публічних місцях тощо⁴⁵.

У період війни, коли дитина може бути під впливом стресу, страху або змін у сімейній структурі через втрату батьків, евакуацію, бідність, особливо зростає ризик девіантної поведінки. Саме тому обов'язок дотримання громадського порядку повинен підтримуватись через педагогічний супровід у школах і місцях тимчасового проживання, роботу з психологами та соціальними працівниками; залучення до групової діяльності, спрямованої на розвиток співпраці, поваги та толерантності. Важливо зазначити, що дотримання малолітньою дитиною громадського порядку має не каральний, а профілактично-виховний характер, і виступає складовою формування громадянської культури навіть у надзвичайних умовах.

Таким чином, обов'язок дитини дотримуватись громадського порядку в умовах воєнного стану є важливим інструментом не лише соціальної стабільності, а й правового становлення особистості, що має бути підтриманий зусиллями держави, освітніх установ і громадянського суспільства.

Крім того, одним із ключових елементів правового виховання малолітньої дитини є повага до інших людей як фундаментальна цінність, що формує культуру поведінки, толерантність і здатність до мирного співіснування. Зокрема, повага до батьків, педагогів та однолітків виступає не лише моральною вимогою, а й частиною правової свідомості, яка з раннього віку закладає основи для майбутньої відповідальної участі в суспільному житті⁴⁶.

У мирний час цей обов'язок реалізується через сімейне виховання, освітні програми, соціальну підтримку, проте в умовах воєнного стану, коли дитина може бути відірвана від звичних моделей взаємодії, переживати втрату, страх або соціальну ізоляцію, формування і збереження поваги до оточення набуває особливого значення. Поважне

⁴⁵ Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734177/1/War_Kids_2022_VL_Zlykov_ok.pdf

⁴⁶ Турчиняк Я.І., Правове виховання неповнолітніх. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ XII. філософія права. С.767-771. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/138.pdf>

ставлення до батьків, опікунів, вчителів і однолітків включає виявлення слухняності, довіри та вдячності до батьків або осіб, які їх замінюють, навіть у випадках зміни звичного життєвого середовища, дотримання етичних норм у спілкуванні з педагогами, особливо в умовах стресового навчання, дистанційної або кризової освіти, прояв поваги до однолітків, недопущення образ, цькування, приниження, що особливо важливо у замкнених просторах колективного проживання чи навчання, вміння співпереживати і підтримувати інших дітей, що сприяє формуванню позитивного соціального клімату, навіть у складних обставинах.

У період воєнного стану цей обов'язок виконує стабілізаційну та гуманітарну функцію, адже повага до інших стає засобом подолання агресії, тривоги та соціального конфлікту серед дітей. Формування цієї якості потребує послідовного морального моделювання з боку дорослих, емоційної підтримки та пояснення поведінкових очікувань у доступній формі, створення безпечного середовища, в якому дитина відчуває, що повага до інших базується на взаємності, довірі та захищеності⁴⁷.

Таким чином, поважне ставлення до батьків, педагогів та однолітків у період надзвичайних ситуацій є не лише моральним орієнтиром, а й необхідною умовою стабілізації поведінки, збереження психологічного здоров'я та розвитку соціальної відповідальності дитини як суб'єкта правовідносин.

У структурі виховних і поведінкових обов'язків малолітніх дітей особливе значення має дотримання принципів добропорядності, які охоплюють щоденну етику співжиття, культуру поведінки в колективі, повагу до навколишнього середовища та до загальноновизнаних моральних норм. У мирний час ці принципи формуються поступово через родинне виховання, шкільне середовище та соціалізацію, однак в умовах воєнного стану, коли звичні рамки поведінки порушені, а середовище стає нестабільним, збереження добропорядної поведінки набуває стратегічного значення як для особистісного, так і для колективного добробуту⁴⁸.

Дотримання принципів добропорядності охоплює такі основні обов'язки, зокрема щодо участі у підтримці чистоти й порядку в місцях перебування, а саме навчальних закладах, укриттях, тимчасових притулках, транспортних хабах, евакуаційних пунктах, тимчасовому житлі, утримання від дій, що суперечать нормам моралі, гідності й співжиття, наприклад, брехні, крадіжок, безвідповідального поводження

⁴⁷ Романова А.С. Природно-правове регулювання суспільних відносин в період війни. Аналітично-порівняльне правознавство. ДВНЗ «Ужгородський національний університет». № 3. 2022. С. 311-314.

⁴⁸ Мойсеюк, Н. Є.. Педагогіка: навч. посіб. 5-е вид., доп. і перер. Н.Є. Мойсеюк. Київ. 2007. 656с URL:<https://ru.scribd.com/document/448391701/Pedagogika-Moyseyuk-pdf>

з майном, забруднення приміщень або територій, порушення загального порядку, виявлення доброзичливості, поваги та готовності до взаємодопомоги, що є основою колективної безпеки та психологічної стійкості дитячого середовища у кризовий період.

Контроль за дотриманням цих обов'язків не може і не повинен мати репресивного характеру через те, що він виконує правове, моральне та соціальне виховання малолітньої особи через приклад поведінки дорослих та організацію простору, де порядок і повага є не нав'язаними вимогами, а внутрішніми орієнтирами. Особливо у період війни, коли зовнішній правопорядок часто порушено; місця перебування змінюються, дитина може бути ізольована або позбавлена батьківського нагляду, важливо зберігати у свідомості дитини структуру, почуття відповідальності та приналежності до спільноти, у якій її поведінка має значення, що сприяє стабілізації емоційного стану, посиленню внутрішньої мотивації до порядку й дисципліни, а також зменшує ризик девіантної чи деструктивної поведінки. Таким чином, дотримання принципів добропорядності у поведінці малолітньої дитини є не лише виховним завданням, а необхідною умовою підтримання морального і правового балансу в дитячих колективах, що функціонують у надзвичайних обставинах⁴⁹.

Отже, ми бачимо, що забезпечення виконання малолітніми дітьми своїх обов'язків в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій є не лише елементом організаційного контролю, а невід'ємною частиною механізму їхньої правової соціалізації. Виконання таких обов'язків сприяє формуванню у дитини відчуття відповідальності, причетності до соціального простору, розуміння меж дозволеного та забороненого, дозволяє зберегти в дитині правову орієнтацію, підтримує моральний стрижень, а також формує здатність до адаптації в кризових умовах. І відповідно, формування правомірної, свідомої поведінки малолітніх дітей у період надзвичайних обставин є загальнодержавним завданням, що вимагає скоординованих зусиль усіх суб'єктів дитячої політики, а також розуміння того, що навіть у найскладніших умовах дитина залишається носієм прав, а виконання обов'язків шляхом до їх усвідомлення й реалізації.

ВИСНОВКИ

У межах проведеного дослідження проаналізовано особливості правового статусу малолітньої дитини в умовах воєнного стану, а також

⁴⁹ Березовська Л., Жмурик Ю. Соціалізація та виховання особистості дитини дошкільного віку в сім'ї. теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : тези доповідей v всеукраїнської науково-практичної конференції, м. іванофранківськ, 24 квітня 2020 р. / упоряд. : н. в. сабат, н. і. сабат. іванофранківськ : наір, 2020. 180 с. С.6-10. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/bibliobooks/inshi67/0049169.pdf>

окреслено ключові виклики, з якими стикається система захисту прав дітей у період збройного конфлікту. Результати дослідження підтвердили високу актуальність цієї теми як у науковому, так і в практичному вимірі.

Так, малолітня дитина, яка відповідно до цивільного законодавства України не досягла 14-річного віку, потребує особливого підходу з боку держави та суспільства, зважаючи на свою фізичну, психологічну та правову незахищеність. В умовах війни такі діти стають ще більш вразливими через руйнування усталеного життєвого середовища, втрату або розлуку з батьками, переміщення, травмування, брак соціального захисту, а також складнощі з реалізацією основоположних прав на життя, освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, безпеку та розвиток.

Проведений аналіз показав, що чинне законодавство України містить низку загальних положень щодо правового статусу дитини, однак не враховує повною мірою специфіку ситуації, в якій опиняються малолітні діти під час воєнного стану. Основна проблема полягає у відсутності чітко врегульованого правового механізму реагування держави на виклики, пов'язані з масовим переміщенням, втратами сімейного оточення, відсутністю належного представництва інтересів дітей, а також у недостатній координації між органами влади, службами у справах дітей, гуманітарними організаціями та місцевими громадами.

Таким чином, ми приходимо до висновку, що забезпечення правового захисту малолітніх дітей в умовах воєнного стану повинно стати пріоритетом державної політики, оскільки йдеться про майбутнє нації, її людський капітал та моральну відповідальність перед наступними поколіннями, а формування ефективної системи реагування на потреби дітей в умовах війни має ґрунтуватися на принципах гуманності, законності, безперервності державної опіки та тісної міжвідомчої співпраці.

АНОТАЦІЯ

Монографічне дослідження присвячене комплексному аналізу правового статусу малолітніх дітей в умовах воєнного стану, що є особливо актуальним у контексті триваючої збройної агресії проти України. Особлива увага приділяється трансформації ролі держави як гаранта прав дитини в умовах надзвичайної ситуації, а також викликам, що постають перед системою правового забезпечення, соціального захисту та охорони здоров'я дітей в умовах збройного конфлікту.

У дослідженні враховано як національні, так і міжнародні правові стандарти, які регулюють захист прав дитини, зокрема положення Конвенції ООН про права дитини, Факультативного протоколу про участь дітей у збройних конфліктах, Женевських конвенцій, а також

норм українського законодавства, зокрема Сімейного, Цивільного, Кримінального кодексів та законів про правовий режим воєнного стану.

Детально проаналізовані особливості правового становища малолітньої дитини, особи, яка не досягла 14-річного віку, в умовах обмеженої дієздатності та системних ризиків, пов'язаних з воєнними діями, переміщенням, втратою батьківського піклування, психологічною травматизацією. Підкреслюється, що навіть у таких надзвичайно складних умовах дитина зберігає статус повноцінного суб'єкта права, наділеного особистими немайновими правами, включно з правом на життя, освіту, медичну допомогу, соціальний захист і безпеку.

Наукова новизна дослідження полягає у впровадженні концепції спеціального правового режиму для дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, а також обґрунтовано потребу нормативного визнання такої категорії осіб на законодавчому рівні з метою забезпечення ефективного механізму реалізації та захисту їхніх прав. У роботі запропоновано алгоритми адаптації внутрішнього законодавства України до вимог міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав дитини.

Теоретичну основу дослідження становлять положення сучасних вітчизняних учених, зокрема концепція динамічного правового статусу дитини, що адаптується до умов конфлікту В. О. Джугана, доктрина багатовимірності правового статусу малолітнього суб'єкта права, яка підкреслює важливість комплексного підходу до визначення ролі дитини в правовій системі Н. М. Крестовської, позиція С. А. Саблука щодо необхідності інституційного визнання малолітньої дитини як окремого, вразливого учасника правовідносин у кризових умовах, з урахуванням її вікових особливостей та правової незрілості.

Практична цінність дослідження полягає у наданні конкретних рекомендацій для вдосконалення системи захисту прав дітей в умовах війни, зокрема через розробку законодавчих змін, удосконалення механізмів представництва, опіки, соціального захисту, психосоціальної підтримки та освітніх послуг, запропоновані правові моделі можуть бути використані при формуванні державної політики у сфері дитинства, роботі органів влади, соціальних служб, міжнародних гуманітарних організацій.

Література

1. Бартків Т., Комарніцька Л.М., Роль сімейного виховання у формуванні та розвитку особистості підлітка. Освітня діяльність працівників соціально-психологічної сфери: виклики сьогодення та реалії: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Кам'янець-Подільський, 01 лютого 2022 р.). Кам'янець-Подільський: *НРЗВО*

«Кам'янець-Подільський державний інститут». 2022. 240 с. С.8-9 URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/2991/1/2022%20D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20D1%82%D0%B5%D0%B7%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_26.05.2022.pdf

2. Березовська Л., Жмурик Ю. Соціалізація та виховання особистості дитини дошкільного віку в сім'ї. Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. ІваноФранківськ, 24 квітня 2020 р. / упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. ІваноФранківськ : НАІР, 2020. 180 с. С.6-10 URL: <https://files>

3. Борисова Л.А., Мамотенко А.В. Оцінка рівня тривожності та депресивного стану як психофізіологічний аспект здоров'я збереження у дітей. The XIV International Scientific and Practical Conference «Prospects for the development of science and the environment», April 10 – 12, Helsinki, Finland. 415 p.С.41-46 URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/04/Prospects-for-the-development-of-science-and-the-environment.pdf>

4. Брик Р. С. Організація безпечного освітнього середовища в умовах сьогодення: концептуальні та нормативно-правові аспекти. Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 07 березня 2025 р. Тернопіль : ФОП Осада Ю. В., 2025. 566 с. С.27-32 URL:https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51514/1/Kozyr_MV_tezy_BOS_FPO_2025.pdf

5. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 63–67

6. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі / навчально-методичний посібник /авт.: Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін – Київ.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с. С. 15. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729481/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96.pdf

7. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. Офіційний веб-сайт Музей воєнного дитинства.2025. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, (Протокол I) від 8 червня 1977 року URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199

9. Дришлюк О. Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на підставі психологічного насильства. Офіційний сай Вищої школи адвокатури. 23.02.2024 р. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/status-ditini-ia-ka-postrazdala-vnaslidok-vojennix-dii-ta-zbroinix-konfliktiv-na-pidstavi-psixologicnogo-nasilstva>

10. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

11. Захист прав дітей в умовах воєнного стану : зб. нормат.-прав. актів / уклад.: д.ю.н., проф., Засл. юрист України Л. Р. Наливайко; д.ю.н., проф. І. О. Грищай; к.ю.н., доц. Ц. В. Оганісян. Дніпро : *Дніпров. держ. ун-т внутр. справ*, 2025. 452 с. С.434 URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15999/1/%D0%9D%D0%9F%D0%90%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_10.04.25%D0%28%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%29.pdf

12. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ.Ніжин: *Видавець ІПП Лисенко М.М.*, 2023. 221 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734177/1/War_Kids_2022_VL_Zlyvkov_ok.pdf

13. Іванюк В. Д. Правове регулювання прав дітей в умовах війни. Матеріали VI Міжнародно-практичної конференції «Російсько-українська війна:право, безпека, світ» (29-30 квітня 2022). м. Тернопіль. С. 66–68. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/888/874>

14. Іванюк В. Д., Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану, Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету: 2024: Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід (19-20 квітня 2024 року) С.66-68 URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/888/874>

15. Коваль І. Захист прав і законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки” № 2 (38), 2023 с. 66-71 URL:<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/31656/12.pdf>

16. Ковальчук Б. І., Дудка У. Т. Освітній простір в умовах війни. збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 07 березня 2025 р. Тернопіль : *ФОП Осадца Ю. В.*, 2025. 566 с. С.61-64 URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51514/1/Kozyr_MV_tezu_BOS_FPO_2025.pdf

17. Конвенція про права дитини Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

18. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

19. Крестовська Н.М. Ювенальний правовий статус. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Т. 8. С. 278–284. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5cde35a6-9407-4ccc-9d31-0d85038b81b3/content>

20. Лебідь О.В. Роль дослідження зовнішнього середовища загальноосвітнього навчального закладу в системі стратегічного управління. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». педагогічні науки. 2016. № 2 (12). С.384–390. URL: https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/Full_issues/Issues/2_12_2016.pdf

21. Мойсеюк, Н. Є.. Педагогіка: навч. посіб. 5-е вид., доп. і перер. Н.Є. Мойсеюк. Київ. 2007. 656 с. URL: <https://ru.scribd.com/document/448391701/Pedagogika-Moyseyuk-pdf>

22. Найман Н.М. Сімейно-правовий статус дитини. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 38–43. URL: [/Letch/Downloads/Pgip_2016_6_9.pdf](#)

23. Ольховик Л.А. Особливості немайнових прав дитини за цивільним законодавством України. Дис.на на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків. 2006. 150 с. URL: [/Letch/Downloads/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA.doc.pdf](#)

24. Ортинська Н.В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження. Дис. на здоб. наук. ступеня доктора юридичних наук. 12:00.01. Львів. 2017. 524 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1717/dysertaciynarobotanazdobuttyanaukovo gostupenyadoktorayurydychnyhnaukortynskoyinv.pdf>

25. Особливості роботи шкіл під час війни – відповіді на запитання від освітнього омбудсмена. *Нова українська школа*. 20.04.2022. URL: <https://nus.org.ua/2022/04/20/osoblyvosti-roboty-shkil-pid-chas-vijny-vidpovidi-na-zapytannya-vid-osvitngo-ombudsmena/>

26. Прібиткова Н.О. Правова та педагогічна культура, її вплив на виховання дитини. С.1-5 URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/>

api/core/bitstreams/ac2be47a-8670-4f90-adb1-5a6983a7e7c5/content?trackerId=a7ace259e5d07845

27. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

28. Психологія стресу та стресових розладів : навч. посіб.. Уклад. О. Ю. Овчаренко. Київ. : *Університет «Україна»*, 2023. 266 с. С.214 URL:https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/psihologija_stresy_2023_compressed.pdf

29. Ригіна О.М. «Правовий статус дитини», «права дитини», «потреби дитини», «інтереси дитини»:загальнотеоретична характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2021.С.28-30.URL:http://www.lsej.org.ua/8_2021/7.pdf

30. Романова А.С. Природно-правове регулювання суспільних відносин в період війни. Аналітично-порівняльне правознавство. *ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. № 3. 2022. С. 311-314.

31. Саблук С.А. Окремі аспекти правового статусу дитини. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 143–147

32. Синегубов О.В. Праовий статус дитини, як учасника особистих немайнових відносин. *Форум права*. №1.2013.С. 900-907 URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ef2d51b5-6c8e-4cef-a4ba-d733a2083988/content>

33. Сиротенко С. Є. Моральні категорії як основа здійснення правосудного судочинства. Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 30 трав. 2019 р. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : *Право*, 2019. 200 с. С.77-80. URL:https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16790/1/SB_30-05-2019.pdf

34. Сімейний кодекс України. Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

35. Сірант М.М.Захист прав дитини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. №2. 2024.С. 694-696. URL:http://lsej.org.ua/2_2024/174.pdf

36. Толста А.В. Використання європейських методик у територіальному плануванні міст. Матеріали XVII Всеукраїнської науково-технічної конференції здобувачів вищої освіти (89-ї науково-технічної конференції ХНУМГ ім. О. М. Бекетова) «Сталий розвиток міст: поствоєнний період»: в 5-и ч. / Ч. 3. Харків : *ХНУМГ ім. О. М. Бекетова*, 2024. 449 с. С.49-51. URL:https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2024/Staliy%20rozvytok_2024/C.3_Budiveln%20a%20civilna%20inzeneria-2024%20compressed.pdf

37. Турчиняк Я.І.,Правове виховання неповнолітніх. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Розділ XII.

філософія права. С.767-771.URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/138.pdf>

38. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

39. Чижов Д.А. Соціально-правовий захист прав дітей в умовах проведення АТО в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 96–101. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/19.pdf>

40. Ярмол Л., Карпюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36). С. 96–105.

Інформація про авторів:

Галунько Віра Миколаївна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції факультету
підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
НПУ Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65014, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0563-0576

Шерстюк Ганна Миколаївна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права і процесу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
превентивної діяльності
НПУ Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65014, Україна
ORCID 0000-0001-9562-3531